

KÜLTÜRÜMÜZDE AHİLİK VE DİNİ BOYUTU

Prof. Dr. Ali ÇELİK
ESOGÜ- İlahiyat Fak. dekanı

13-17 Ekim 2008 tarihleri arasını “**Ahîlik Haftası**” olarak kutladık

Bu hafta boyunca yapılan etkinliklerle, tarihimizin uzunca bir döneminde (XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar) önemi bir görev üstlenmiş olan **Ahîlik kurumunu** öğrenmeye ve anlamaya çalıştık. Ben bu yazımda, ana hatlarıyla da olsa **Ahîlik kurumunun Dînî boyutu**'na temas etmek istiyorum.

Konuya kısa bir **durum tespitinde bulunarak** girmek istiyorum. Şöyle ki:

Tarihler XIII. Yılı göstermekte.

İlkin Batı'dan gelen ve birkaç yüzyıl süren Haçlı Seferleri,

Sonra da doğu'dan gelen Moğol akınları¹,

Anadolu coğrafyası her geçen gün yeni bir istilâ ve savaşlara sahne olmakta,yüzyılın başından sonuna kadar, siyâsî, sosyal ve kültürel olayların iç içe yoğunlaştığı bir dönemi yaşamaktadır.

Moğollar, Anadolu'yu bir kasırğa gibi temelinden sarsmıştır. Şehirleri yakıyor, yıkıyor, yağma ediyor, halkı kılıçtan geçiriyorlardı. Selçuklu sultanları Moğollara ağır vergiler vermek suretiyle, onların boyunduruğu altına girmişlerdi. Halk, ağır vergilerden, aşağılanmaktan, zulümden, üst üste gelen kıtlıklardan ezilmişti. Yaşamak çekilmez bir yük olmuştu artık.²

Siyâsî otorite tamamen zayıflamış;

İç çekişmeler başlamış,

Dini açıdan Bâtınî ve İslam dışı görüşlerin yoğunlaşmış;

Ve böyle bir ortamda kafa ve gönül dünyası allak bullak olmuş, Anadolu insanı, ne yapacağını bilemez bir duruma gelmişti...

“Karanlığın en koyu olduğu an, şafağın yakın olduğu andır!..”

Evet aynen de öyle olmuştu.

XIII. Yüzyılda Anadolu insanı, karanlığın en koyusunu yaşarken, bir taraftan da şafağın ilk ışıkları belirmeye başlamıştı.

¹ **II. Gıyâseddin** Keyhüsrev zamanında **Türkiye Selçukluları**, Moğolların bir ili haline gelecek, siyâsî kuvvet ve kudretini yitirecektir. Ögeday Han'ın ölümüne kadar devam edecek olan Moğol tebaiyeti, Selçuklu-Moğol Vuruşması olan **Kösedağ Savaşı**(3 Temmuz 1243) ile başlar.

² Öner, Mehmet., *Mevlânâ'nın Yunus'a Etikisi*, *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirleri*, Ank.1995,s.251

Yine aynı yıllarda Asya'da, Moğollar'ın yerinden yurdundan ettiği Oğuz boyları (Türkmenler), kâfileler halinde Anadolu'ya göç ediyorlardı. Asya topraklarından Anadolu'ya gelen Tasavvuf erbâbı arasında **Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî**, **Fahreddin-i Îrâkî**, **Necmeddin Dâye (ö.1251)**, **Hacı Bektaş-ı Velî** vb. bir çok büyük şahsiyetler de bulunmaktaydı. Bu dönemde, Türkistan'dan Suriye'ye kadar çok geniş bir bölgeden pek çok tarikat mensubunun akın akın Anadolu'ya geldiğini görüyoruz.³ Anadolu'ya göç eden Türkmen oymakları arasında saygın bir yeri olan ve çoğu **Ahmed Yesevî** tarikatına bağlı dervişler, tasavvuf erleri de bulunuyordu. Bunlar **Horasan Erenleri**'ydi.

Karkın oymağının piri olarak Anadolu'da geniş şöhreti bulunan **Dede Karkın**, Horasan'dan gelip bu gün Konya'nın güneyindeki **Karkın** kasabası yakınlarına çadır kurar.

Hacı Bektaş-ı Velî, **Suluca Karahöyük**'ü kendine yurt edinir.

Yunus Emre'nin tapıldığı **Taptuk Emre**, bir ihtimalle Eskişehir yakınlarında tekkesini kurar.⁴

Ahîliğin önderi **Ahi Evren** de 1207'de **Kırşehir**'e yerleşerek orada bir deri işleme atölyesi/Debbağlık kurmuştur.

Yine aynı dönemde, Türk-İslam tasavvufuna damgasını vuracak ve onu asırlarca etkileyecek olan meşhur mutasavvıf-mütefekkir **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (ö.638/1240)'yi de Anadolu'da görmekteyiz. Bunların tefekkür tarihimizde toplumu dönüştüren, ona yeniden şekil veren misyonlarına baktığımızda gerçekleştirilen tablo şöyleydi:

Felsefî ve nazarî planda **İbnü'l-Arabî**,

Sanat ve Estetik alanında **Mevlâna Celâleddin-i Rûmî**,

Teşkilatçılık ve aksiyonda **Hacı Bektaş-ı Velî**,

Şiir sahasında **Yunus Emre**,

Sosyal dayanışma ve üretimde de **Ahî Evren-ı Velî**, önderlik ediyordu.

Hepsinin de âdetâ koro halinde dile getirdikleri bir ideal vardı:

“İnsanın sahip olduğu insanlık değerlerini yeniden kazanması, kâmil insan, olgun insan olma yolunda çaba sarfetmesi, hem kendine hem de topluma yararlı insan olması, sevgi ve hoşgörü ideali etrafında toplanması” idealiydi.

³ Türer, Osman., *XIII: Asırda Anadolu'da Tasavvuf ve Yunus Emre*, **Diyanet Dergisi**, c.27,sayı.1,s.88 (Öztürk, Y.Nuri., Taih Boyunca Bektaşılık, İst,1990,s.61'den naklen)

⁴ Öner, Mehmet.,a.g.m. s.250

İşte **Ahi Evren'in** önderlik ettiği, toplumda Sosyal dayanışma ve üretimdeki verimliliği esas alan **Ahîlik** kurumu, böyle bir tarihi ve kültürel zemin üzerinde ortaya çıkmıştır.

000

Belki burada birkaç kelime ile de olsa, **Ahi Evren'**den bahsetmek yerinde olacaktır:

Ahi Evren

-**Ahi Evren** (1172-1262) yılları arasında yaşamıştır.

Asıl adı: **Şeyh Nâsiruddin Ebu'l-Hakayık Mahmud bin Ahmed el-Hôyî'**dir.

-**Van'ın Özalp** ilçesine 70-80 km. uzaklıkta olan (İran şehri) **Hoy'** da doğmuştur.

Hoy şehrinde çıkıp, **Şam, Bağdat** ve **Mekke** gibi zamanının ilim ve kültür merkezlerini dolaştıktan sonra **Anadolu'**ya gelmiştir.

Ahi Evren, iyi yetişmiş, eser vermiş bir din âlimidir. İlmî alt yapısını devrinin ünlü alimlerinden almıştır. Büyük Tefsir âlimi **Fahrüddin-i Râzi'**den (ö.1209) ders almış; ilk -**İlk Tasavvuf terbiyesini** Horasan ve Mâverâünnehir'de iken **Ahmed Yesevî** (ö.1068)'nin talebelerinin sohbetinde bulunmuş;**Evhâdüddin Kirmânî**(ö.1248)'ye intisap etmiş, **Muhiddin-i Arabî** ile beraberlikleri olmuştur. Nitekim Anadolu'ya gelişi de **Hac** için gittiği **Mekke'de**, **Sadrettin Konevî'**nin (ö.1274) babası **Mecdüddin İshak'ın delaletiyle**, **Evhâdüddin Kirmani** ve **Muhiddin-i Arabî** ile birlikte olmuştur. Evhadüddin'nin kızı **Fatma bacıyla** (1207) evlenmiştir.

-Fatma Bacı **Kadıncık Ana** diye meşhurdur.

-Anadolu'da **Bâciyân-ı Rum** örgütünü kuran kadındır.

Ahi Evren, hocası **Evhadüddin Kirmânî** ile, Anadolu'yu şehir şehir, kasaba kasaba gezerek **Ahiliği** kurmuştur.

Prof. Dr. Mikâil Bayram'ın tespitlerine göre Ahi Evren'e nispet edilen eserler şunlardır:

1-Metâliu'l-İman

2-Tabsıratü'l-Mübtedî ve Tezkiratü'l-Müntehâ

3-Menâhic-i Seyfî (Şâfiî İlmihali)

4-Medh-i Fakr ve Zemmi Dünya

5-Risâle- Arş

6-Mükâtebât (Sadrettin Konevî'ye Kırşehir'den yazdığı mektuplar)

7-Cihadnâme

AHİLİĞİN DİNİ BOYUTU:

Ahîlik, İslâm inancıyla Türk örf ve âdetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemi içinde oluşmuş “**dînî-meslekî**” bir teşkilattır. Teşkilatın meslekî boyutu, iş ve sanat erbabını kapsarken; dînî boyutu, teşkilat mensuplarının ruh ve gönül dünyalarıyla, sahip oldukları düşünce sistemini kapsar.

Ahîlik düşünce sisteminde “**insan**” sistemin merkezine konulmuş, her şey onun dünya ve âhiret mutluluğu için düzenlenmiştir. Ahîliğin, mensuplarını eğitirken, esas alıp uyguladığı prensipler, bir çeşit “**Ahî tüzükleri**” mesâbesinde olan **Fütüvvetnâmeler**’de toplanmıştır.

İyi insan yetiştirme amacıyla olan **Fütüvvetnâmelerin** kaynağı ise, daha çok dînî eserlerdir. Bunlar: **Kur’an-ı Kerim, Tefsir Kitapları, Hadis Kitapları, Fıkıh Kitapları, Tasavvuf Kitapları, Peygamberler Tarihi ve Evliyâ Menkıbeleriyle diğer dînî ahlâkî** kitaplardır.

İslâm inancıyla Türk örf ve âdetlerini kaynaştıran bu Ahî tüzükleri hükmünde olan fütüvvetnâmeler, genel olarak **İnanç esasları, İbâdet esasları, Genel ahlâk kuralları, İş ve ticaret ahlâkıyla** ilgili bilgiler içermektedir.

Fütüvvet’in iktisâdî hayatı tanzim eden ilkeleri şu beş maddede toplanmıştır:

1. Allah rızası
2. Helal kazanç
3. Dürüstlük
4. Dest-i müzd(el emeği karşılığı-kar haddi)

Fütüvvetnâmeler’de bütün bu bilgiler, veciz bir üslup içinde verilmekte, yeri geldikçe de gerek Kur’an âyetleriyle gerekse Hz. Peygamber’in hadisleriyle desteklenmektedir.

Üyelerin Eğitimi:

Ahîlkte, verilen eğitim daha çok yaygın eğitim niteliği arz etmektedir. Üyelere, gündüz tezgah ve atölyelerde iş başında, geceleri de özellikle Cuma akşamları **Ahî zâviyelerinde** “**Âdâb-ı muâşeret**”/toplu halde yaşama kuralları, yurttaşlık görevleri, sosyal ve ahlâkî bilgiler verilirdi. Eğitimin başında ise **Ahî baba** bulunmaktadır. **Ahî Baba**’nın başkanlığında haftanın belli günlerinde, Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamber’in hayatı, İbâdet esasları, İslam

kurallarına dâir eserler okunurdu. Ayrıca üyelere **Fütüvvetnâmeler**'de geçen **740 "Âdâb-ı muâşeret'ten"**/toplu halde yaşama kurallarından, en az **124**'ü öğretilirdi.

Bu eğitim-öğretim işinde belli bir hiyerarşi takip edilirdi. Bu hiyerarşi sırasıyla, **Yamak, Çıracak, Kalfa Usta, Ahî, Ahî Baba** şeklindedir. Ve bu basamakların her birinde en az bin gün çalışmak gerekmektedir.

Fütüvvet konusunda, daha önce bilgiler veren âlimler var ise de, ilk müstakil eser, miladî (ö.1021)'de vefat emiş olan **Ebû Abdirrahman es-Sülemî**'nin "**Kitabu'l-Fütüvve**" isimli eseridir.

Sülemî, eserinde, Fütüvveti yani Ahilik ahlakını şöyle tarif etmektedir: "**Fütüvvet/yani Ahîlik ahlâkı, Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her türlü kötülüğü bırakma, gizli ve açık ahlâkın en güzeline sarılmadır.**" Ve sözlerine şöyle devam eder: "**Her hal ve vakit, senden bir çeşit fütüvvet ister...**"

H.876/1472 yılında **Ahî Mesud oğlu Alaaddin Sinan** adına düzenlenen bir icâzetnâme'de fütüvvet âdab ve erkânı şöyle anlatılmaktadır:

"...fütüvvetin en büyük ilkesi edebtir ve edebli olmaktır. Edeb artık o kimsenin karakteri olmuştur. Allah'ın kapısı açıktır, fakat bu kapıya edeble girilir, edebli olmanın özü de, her şeyi yerinde kullanmaktır..."⁵

-Aynı eserde, Ahîlik mesleğine dahil olan bir üyenin **yedi yüce vasıfla vasıflanması**, bunun yanında **yedi olumsuz, aşağılatıcı vasıftan da sıyrılması** istenmektedir:

1.Cimrilik kapısının kapanıp, yardımseverlik kapısının açılması

(Misafirperverlik İslam'da son derece önemlidir. Özellikle sahâbe-i kiram misafirsiz sofraya oturmamaya çalışır; mutlaka sofralarında bir misafir bulundurmaya gayret ederlerdi. Bizim kültürümüzde de misafirperver olmak önemlidir.

Kaşgarlı Mahmut "**Konuk gelince kut(uğur) gelir**" demektedir.

Dede Korkut da : "**Misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi**" der.

⁵ Duran, Bünyamin., *Weberyen Yaklaşımına Ahilik Kurumunun Değerlendirilmesi, I. Uluslararası Ahilik Sempozyum Bildirileri*, Kasım,1996, Ank, s.51

2.Baskı, zulüm ve işkence kapısının kapanıp, lütuf, şefkat, sevgi kapısının açılması (Nitekim Kur'an'da "Müslümanların birbirlerine karşı çok merhametli" olduklarından bahsedilir. Peygamberimiz de " **Merhamet etmeyene merhamet olunmaz**" buyurmuşlardır.

3. Hırs ve ihtiras kapısının kapanıp, Allah'a teslimiyet ve tevekkül kapısının açılması.

4. Tokluk ve İsrâf kapısının kapanıp, açlık ve nefse hâkim olma kapısının açılması.

5.İnsanlara karşı ümit kapısının kapanıp, doğrudan doğruya Allah'a bağlılık ve güven kapısının açılması (Namazda her gün okuduğumuz Fatiha suresinde "yalnız sana ibâdet eder yalnız Sen'den yardım dileriz" diyerek Allah'a olan bağlılığımızı ve inancımızı tekrar etmekteyiz).

6. Dilini gıybet ve yalana kapayıp, zikir ve iyi sözlere açmak

7.Davranışlarında her türlü şeytânî eylemlerden uzak olmak, Rahmânî eylemlere açık olmak.⁶

Ayrıca üyelere, üçü kapalı üçü açık diye nitelenen **6 insanlık kuralı** benimsetilirdi:

Kapalı olan üç kural:

- Diline dikkat et**, yalan, iftira, kovuculuk, dedikodu, küfür ve hakaret yapma.
- Eline dikkat et**, hırsızlık, zorbalık ve kötülük etme.
- Beline dikkat et**, başkalarının nâmusuna, onuruna göz dikme

Açık olan üç kural:

- Elin açık olacak**, düşkünlere yardım için
- Kapın açık olacak**, konuk ya da bir şey istemeye gelenler için
- Sofran açık olacak**, fakirlere, muhtaçlara yemek yedirmek için

Ahîler, kız çocuklarına da şu öğüdü verir ve üç şeyi benimsetirlerdi:

- İşine dikkatli ol**, yani âilenin işini ihmal etme
- Aşına dikkatli ol**, iyi yemek pişir, idâreli ol
- Eşine dikkatli ol**, yani kocana sahip olmayı bil

⁶ Duran, a.g.m., s.53

Ahîlikteki **şed** kuşatma töreni, ve onun ifade ettiği sembolik anlamlar, Ahîliğin dini boyutunu ortaya koyması açısından son derece önemlidir:

Şed bağlamak, fütüvvet ahlâkının kemâle erdiği noktayı temsil eder.

Şed bağlamak, vefâ ve teslimiyettir.

Vefâ, “*elest bezminde*” Allah’a verilen söze sadakattir.

Şed, Allah’ın rızasını kazanmaktır.

Şed, mü’min ile şeytan arasında bir seddir.

Şed’ din olmazsa olmaz esası yani rûknü: İlim, amal, sabır, Allah’a şükür ve İhlas’tır.

Şed’ din şartı: Tevbe etmek, Teslimiyet, Hakka yakın olmak, Takva, Kanaat ve Uzlettir.⁷

Ahîlikte genel ahlakla ilgili kurallarından bazıları şöyledir:

1. Doğruluktan ayrılmamak
2. Cömert olmak
3. Alçakgönüllü olmak
4. İyi huyları geliştirmek
5. Dindar olmak
6. Utanma duygusuna sahip olmak
7. Hile yapmamak, yalan söylememek
8. İçki içmemek
9. Zina yapmamak
10. Kimseye kin ve düşmanlık beslememek
11. Dedikodu yapmamak
12. Affedici olmak
13. Nefsiyle mücadele etmek
14. Bir sanat ve iş sahibi olmak
15. Büyüklere hürmet, küçüklere şefkat göstermek.

Ticaret ahlâkıyla ilgili bazı kurallar:

⁷ Torun, Ali., *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1998 s.178

Ticaret ahlakıyla ilgili kurallarda da temel kaynak yine İslam Dini ve onun kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadisleridir.

1.Hileli ve çürük mal satmayacaksın.

(Kur'an-ı Kerim'de :

-“Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın, insanların haklarını eksiltmeyin.”(Enam,152; Hud,85)

-“Ölçtüğünüzde ölçüyü tam yapın, teraziyi doğru tartın.(İsra,35)

-“ Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline ! Onlar insanlardan bir şey aldıkları zaman tam ölçerler, Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp veya tartıp verdiklerinde, eksik ölçüp tartarlar.”(Mutaffifin,1-5)

2.Müşteriden fazla para almayacaksın

3.Bir başkasının malını taklid etmeyeceksin

4.Noksan tartmayacaksın, bozuk terazi kullanmayacaksın

5.Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin.

Ahîlerin kendi yazılarında, koyu bir **sûfî karakter** göze çarpar. Hatta bazı Ahî çevrelerinde daha koyu bir **dervişlik temâyülü** mevcuttur. Buna güzel bir örnek olarak meşhur **Ahi Evran ve Kırşehir Derviş Tekkesinin**, bir **Bektaşî Tekkesi** olarak yakın zamana kadar görev yapmıştı.

Tarihimizde **Ahiler** hep saygı görmüş, ve desteklenmiştir. Padişahlar, ahî büyüklerinin duasını almışlar, onların elleriyle **şed** kuşanmışlardır. **Osmanlı Devletinin** kuruluşunda önemli rolü olan **Şeyh Edebâli**, ahî büyüklerinden olduğu, **Osman Gâzî**, **Karacahisar**'da Cuma, **Eskişehir'de Bayram** namazını, bir ahî olduğu kabul edilen **Dursun Fakih**'a kıldırıp, hutbeyi kendi adına okutarak beyliğini ilan ettiği nakledilmektedir.

Sonuç olarak;

-Ahîlik, “**dînî-meslekî**” bir teşkilattır.

-Dinin emirleri prensip kabul etmiş, dindar yaşamayı önermiştir.

-Bireysel hayatta, sosyal hayatta ve iş hayatında doğruluk ve dürüstlüğü, iyi insan olmayı, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı telkin etmiş; ayırıcı olmamış, birleştirici olmuştur.

-Üyelerine cimriliği değil cömertliği; bencilliği değil diğergâmlığı tavsiye etmektedir.

- Daima, iyilik, güzellik ve kaliteyi teŖvik etmiŖtir.
- Misafiri sevmeyi, misafirperver olmayı istemiŖtir.